

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR FAİLİ MEÇHUL: HASAN FEHMİ BEY

Erhan AYAZ¹, Muammer ERDEM², Yunus KULOĞLU³

ÖZET

XIX. Yüzyılın son çeyreği Osmanlı Devleti açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur. Toprak kayıplarıyla ve ağır tazminatlarla sonuçlanan savaşlar neticesinde Devlet her alanda zayıf düşmüştür. Devletin bu zayıf durumundan Emperyalist Devletler ve onların kışkırttığı gayrimüslim tebaa her fırsatta yararlanmayı bilmiştir. 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayastafenos Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti'nin aczi iyice pekişmiştir. Özellikle Ermeni tebaaya verilen geniş haklar ve toprak kayıpları mecliste görüş ayrılışlarına sebebiyet vermiştir. Meclis, savaşın ve ardından imzalanan Ayastafenos Antlaşmasının getirdiği sorunlar sonucunda oluşan havamım da etkisiyle 14 Şubat 1878'de kapatıldı.

24 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte basına uygulanan sansür kalkmış ve bunun sonucunda hükümet karşıtı muhalif bir kanat oluşmuştur. Muhalif kanadın sözcülüğünü Serbesti, Volkan ve Mizan gazeteleri yapmıştır. Özellikle de Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Efendi'nin hükümet karşıtı yazıları dikkat çekmiştir. Serbesti Gazetesi'ne defalarca isimsiz tehdit mektupları gitmiş ancak yazılan yazıların şiddeti azalmamıştır. Hal böyleyken 6 Nisan 1909 gecesi Hasan Fehmi Efendi'nin bir süikast sonucu öldürülmesi basının ve halkın büyük tepkisini çekmiştir. Hükümet aleyhtarı gösteriler ve basında çıkan haberler 31 Mart ayaklanmasının ayak sesleri olmuştur.

Hasan Fehmi Efendi'nin öldürülmesi olayı ve sonrasında basında hükümet aleyhtarı çıkan haberlerin şiddetlenmesi, bu yazımızda geniş olarak bahsedeceğimiz 31 Mart ayaklanmasına sebebiyet veren olaylardan bir tanesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hasan Fehmi, Serbesti Gazetesi, 31 Mart Ayaklanması

AN UNSOLVED OF THE II. CONSTITUTIONAL PERIOD : HASAN FEHMİ

ABSTRACT

XIX. Last quarter of a century has been a troubled period for the Ottoman Empire. As a result of territorial losses and resulting in heavy war reparations state is weakened in all areas. In this case of the weak state of the imperialist States and succeeded in making use of every opportunity that they provoke Muslim subjects. 93 Wars and after the Ayastafenos Treaty signed as a result of the weakness of the Ottoman Empire was thoroughly reinforced. Armenian subjects, especially given broad rights and soil losses gave rise to the departure opinion in parliament. Assembly and then signed Ayastafenos war weather problems that occur in the results with the effect brought about by the Treaty was closed in February 14, 1878.

July 24, 1908 ,censorship in the press with the announcement of the II. Constitutional disappeared and was formed as a result of a wing anti-government opposition. Spokesman for the release of dissident wing of the volcano, and Mizan newspaper has done. Especially the free newspaper editorial writer Hasan Fehmi Effendi was noted for writing anti-government. Free of anonymous threatening letters have gone many times but has not diminished the intensity of the Newspaper article written. Disturbingly the night of April 6, 1909 press Hasan Fehmi Effendi killing of an assassinated and has attracted the public's strong reaction. The news media has been on anti-government demonstrations and riots footsteps as of 31 March.

Hasan Fehmi at a press event and after the murder of the Lord to the escalation of anti-government reports, this paper has been one of the event giving rise to the March 31 riots will mention wide.

Key Words: Hasan Fehmi, Serbesti Newspaper, March 31 revolt

¹ Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, erhan.ayaz@klu.edu.tr

² Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, muammer.erdem@klu.edu.tr

³ Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğrencisi, yunus_kuloglu@hotmail.com

Giriş

1. 31 Mart Öncesinde Siyasi Ortam

1877-1878 Osmanlı- Rus (93 Harbi) Savaşı Osmanlı Devletini ekonomik yönden sıkıntıya sokmuştur. Bu dönemde askeri harcamalar ve cepheye ayrılacak bütçe Meclis-i Mebusan'da, meclis ile hükümet arasında geçen hararetli tartışmalara sebep olmuştur.⁴ Meclis-i Mebusan'ı kısa bir süre için kapattığı izlenimini veren II. Abdülhamit, zaman ilerledikçe kendi kafasındaki mutlak yönetimi kurmaya yönelmiştir. Başta basın olmak üzere bütün özgürlükler kaldırılmış, ağır bir sansür dönemi başlamıştır.⁵

Abdülhamit'in istibdat rejiminin sona erdirilmesi amacıyla kurulmuş olan ve İslamcılık yerine Türkçülüğü benimseyen ve çoğunluğu askerlerden oluşan, Türkçülüğün Türk ulusalcılığına, yani siyasi bir akıma dönüşmesini sağlayan⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti, anayasa ve hürriyet rejiminin kurulmasını istemiştir. Abdülhamit, istemese de Anayasayı yürürlüğe koyarak Meşrutiyeti ilan etmiştir.⁷ 24 Temmuz'da özellikle basında sansür kendiliğinden sona ermiştir.

Meşrutiyetin ilanı üzerine bütün memlekette sevinç gösterileri olmuş ve imparatorluğun ulusları arasında genel barış alâmetleri görülmüştür. İttihatçı olmak bir vatan borcu, karşı çıkmak ise meşrutiyete ihanet olarak nitelendirilmiştir.⁸ 25 Temmuz günlü İkdam Gazetesi, "Padişahım Çok Yaşa" diye bir başlık atarak gösterileri olmuş gibi göstermiştir.⁹ Fakat istibdadın yükünü birilerine mal etmek gerekiyordu.¹⁰ Abdulhamid'in de çaresiz "*Hainler beni şimdiye kadar aldatmışlar.*" sözünden hareketle¹¹ suçlu devlet erkânı olarak lanse edilmiştir.

Osmanlı halkı, meşrutiyetin ilanı ile istibdat yönetiminden kurtulmuştur. Fakat halk meşrutiyetle doğan "hürriyet" ortamını tam olarak idrak edememiştir.¹² İstanbul sokaklarında halk, hürriyet sarhoşluğu ile eski rejimden ve onun memurlarından öç almaya başlamıştır. Halk kontrol altına alınamamış; Padişahın isteği üzerine Şeyhülislamın Padişah adına meşrutiyeti koruyacağına dair Kuran'a el basarak yemin etmesi halkın yatıştırılmasında etkili olmuştur.¹³

Meşrutiyetin ilanı aynı zamanda halkta farklı beklentiler meydana getirmiştir. Köylüler daha az vergi verme; memurların da maaş artışı ve terfi gibi beklentileri olmuştur. Çünkü İttihat ve Terakki meşrutiyeti sihirli bir şey gibi gösterip halkı hayallere sürüklemiş ve bunu cemiyete bağlamanın bir yolu olarak seçmiştir.¹⁴

İttihat ve Terakkiciler yavaş yavaş yönetime el koyarak usulalarını sertleştirmişlerdir. Kendilerine karşı gelen memurları tavsiye etmişlerdir. Particilik hayatı başlamıştır. Orduda dahi subaylar hükümete muhalefet nedeniyle birbirlerini vatan haini ilan etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine partide ayrılmalar meydana gelmiştir.¹⁵

Meşrutiyet'in ilk seçimlerinde büyük bir çoğunluk sağlayan İttihat ve Terakki üyeleri kabine kurma görevini üzerlerine almayarak sadece bir iki üye yerleştirmekle yetinmişlerdir. Kurdukları hükümetlerin işine

⁴ Enver Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, Hikmet Neş., C:IV, S.418

⁵ İhsan Güneş, Türk Parlemanto Tarihi- Meşrutiyete geçiş süreci, C.1, TBMM vakfı yayınları, S.223

⁶ Doç. Dr. Sina Akşin; 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980, S. 250

⁷ Ahmed Bedevi KURAN; İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler. (İstanbul. 1945). s.249; Tarık Zafer TUNAYA; Türkiye'de Siyasal Partiler. C. 1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) (İstanbul 1984),.. S. 23; N. İORGA; Osmanlı Tarihi. C. V. 1774-1712 Çeviren B. Sıtkı BÜYÜKBAYKAL; (Ankara 1948). S. 632.; Mustafa MÜFTÜOĞLU, İttihat ve Terakki'nin İç Yüzü Bir Fedaînin Romanı (İstanbul 1989). S. 25; Mehmet Alparğu, İsmail Özçelik,Nuri Yavuz, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi,Gündüzyay.Ankara 2003 S.56

⁸ TUNAYA: age, S. 24

⁹ AKSİN, age, S. 84

¹⁰ AKSİN, age, S. 84

¹¹ AKSİN, age, S. 85

¹² Ordinaryüs Prof. Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, IX. Cilt (1908-1918), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 75-80; Mustafa Baydar; 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1955, S. 16

¹³ İhsan Güneş, age, S.238

¹⁴ Hakkı Dursun Yıldız, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C: 12 , s.251

¹⁵ Stanford J. Shaw, Esen Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.(Ç.Mehmet Harmanlı) İstanbul 1983, cilt;2 ,s.337; Örneğin cemiyetin Pangaltı Şubesi Reisi Şerif Paşa, cemiyetten ayrılır ve yurt dışına çıkar. Bkz; Şerif Paşa, Bir Muhalifin Hatıraları İttihat ve Terakkiye Muhalefet, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s.34. Yine İttihat ve Terakki'den Sinop mebusu olarak seçilen Rıza Nur, partisinin tutumu sebebiyle partisinden istifa eder. Bir süre sonra gizli bir cemiyet (Cemiyet-i Hafiyeye) üyesi olmakla itham edilerek tutuklanır. Bkz. Dr. Rıza Nur, Cemiyet-i Hafiyeye, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997, s.5-6. Ayrıca bkz. "Cemiyet-i Hafiyeye ve Mühim Bir Tevkif", İstanbul Gazetesi, 7 Temmuz 1326.

karışarak onları yönetmeye¹⁶ başlayınca da saray, hükümet ve halk arasında bir mücadele başlatmıştır.¹⁷ Bununla İttihat ve Terakki yönetimi, hükümetin sorumluluğunu üzerine almadan iktidarı elde tutmak istemiştir. Sait Paşa ve Kamil Paşa hükümetleri, cemiyetin ordu ve hükümetler üzerindeki nüfuzunu kırmak için çaba sarf etseler de muvaffak olamamışlardır.¹⁸ İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine sık sık müdahalesi basında sert eleştirilere neden olmuştur.¹⁹ Özellikle gazeteler, cemiyeti "hükümet içinde hükümet" olmakla itham etmişlerdir.²⁰

Büyük umutlarla ilan edilen II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nde yeni bir siyasal yapılanmayla beraber yeni bir zihniyet yapısı getirmiştir. Bu zihniyet yapısı, dönemden ve uygulamalarından rahatsızlık duyan bir kesim ortaya çıkartmıştır. Özellikle basın İttihat ve Terakki aleyhine yazılar yazmaya başlanmıştır. Halktan kendini ulema sayan kişiler hükümet aleyhine mitingler yapmıştır. Bunlardan en çok dikkat çeken Kök Ali adında müezzindir.²¹ Bu olay bir nevi 31 Mart olayının provası şeklindedir. Bu irtica hareketi 31 Ekim'de bastırılmış, ayaklanmanın lideri olan Kök Ali kayıplara karışmıştır. Kimilerine göre ise tutuklanmıştır.²² Bu kişilerle bağlantısı olan Mizan gazetesi sahibi Murat Bey sürgün edilmiş ve gazetesi kapatılmıştır.²³ Olayın üzerinden çok geçmeden Beşiktaş karakolunda gerçekleşen linç olayı²⁴ ve Karagöz Olayı ayaklanmanın fitilini yavaş yavaş ateşlemeye başlamıştır.

2. 31 Mart Olayını Hazırlayan Sebepler ve Basın

Meşrutiyetin ilanından sonra asayişin bozulmasının en büyük sebeplerinden biri basına uygulanan sansürün kalkmasıdır. Birçok gazete ve dergi yayınlanmaya başlamıştır. Gazeteci Ahmet Emin Bey'in: "...Otuz üç yıllık istibdattan ve zoraki sukuttan sonra içini dökmek salgın halini almıştı."²⁵ sözleri bunu açıkça ortaya çıkarıyordu. Yönetimin, yani ittihatchıların fikir ve yayın organı olarak Sura-yı Ümmet, Tanin gibi gazeteler ve muhalif olarak Serbesti, Mizan, Osmanlı ve Volkan Gazeteleri göze çarpmaktadır. Çekişmelerinde sert ve hakaret içeren yayınları olmuştur.²⁶ Sultan Abdulhamit gazetelerin tavırlarından rahatsız olmuştur.²⁷ Hatta Serbesti gazetesi için: "...hiç olmazsa bir az haya etsinler, bu serbesti gazetesi..."²⁸ diye söylemiştir. Ayrıca bazı

¹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, Sadrazam Kamil Paşa, Siyasî Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara 1954, s. 14.

¹⁷ Necdet Hayta, Uğur Ünal, Osmanlı Devletinde Yenileşme hareketleri, Gazi Kitapevi, Ankara 2003, s.197

¹⁸ İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 369; Sina Akşin, 31 Mart Olayı, AÜSBF Yayınları, Ankara 1970, s. 28.

¹⁹ Erbilli M. Bedreddin, Volkan gazetesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümetlere müdahale edişini şu şekilde eleştirmiştir: "Şeref Sokaklılar tavırlarını ve fikirlerini değiştirdikçe, milleti devr-i istibdatta bile yapılmayan şekilde soymaya yeltendikçe, hükümete tegallüb ederek zimam-ı umûr-ı idareyi yed-i iğtisablarına alarak, nüfûz ekledikçe, yani hükümet içinde hükümet var sözünü söylettikçe, milletin kalbine yerleşen iştiyak ve dimağında toplanan şükran hissi birden bire münkalib-i nefret olarak yok oldu. Cemiyet, millet nazarında pek sefil ve muhakkar görünmeğe başladı." Bkz. Erbilli M. Bedreddin, "Millet Asker", Volkan, sayı 81, 22 Mart 1909.

²⁰ Volkan, sayı 88, 29 Mart 1909

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908-1914), C. II, Remzi Kitabevi, II. Baskı, İstanbul, 1976. s. 113-114; Ali Cevat (Haz. Faik Reşit Unat), İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi – II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si, s.40, TTK Yayınları, Ankara 1991; Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı, Habora Kitapevi, Yayınları: 59, İstanbul 1969, s. 30; Ayrıca Hürriyet (Toplum) Gazetesinin 7 Eylül 2008 Tarihli Nüshasındaki Burak Artuner'in hazırladığı "MAHYA" Başlıklı Belgesel Yazı ile Mustafa Baydar; 31 Mart Vak'ası, Milli Tesanüt Birliği Yayını No: 8, İstanbul 1955, s. 8

²² İkdâm gazetesi, 1 Kasım 1908

²³ Hürriyet (Toplum) Gazetesinin 7 Eylül 2008 Tarihli Nüshasındaki Burak Artuner'in hazırladığı "MAHYA" Başlıklı Belgesel Yazı ile Mustafa Baydar; 31 Mart Vak'ası, Milli Tesanüt Birliği Yayını No: 8, İstanbul 1955, s. 91-92

²⁴ 14 Ekim 1908 tarihinde gerçekleşen bu olayda Bedriye kadın sevdiği Todori adlı Rum bahçivana kaçmış, kızın babasının polise başvurması üzerine şahıslar Beşiktaş Karakolu'na getirilmişti. Müslüman halk karakola saldırmak üzere erkeği öldürmüş kadını da öldüresiye dövmüştü.. Bkz. Yalçın, a.g.e., s. 77-78; Georgeon, a. g. m., s. 148; Tunaya, İslamcılık Akımı, s. 127; Güresin, 31 Mart İsyanı, s. 30; Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C. I, Ks. II, s. 125.

²⁵ Yalman, I, 1970: 63; Yalçın, 2000: 44; Tokgöz, 1993: s. 151

²⁶ -"Şayialar", İkdâm, sayı 5177, 8 Teşrin-i Evvel 1324, s.3

²⁷ Ali Cevat (Haz. Faik Reşit Unat), İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi – II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si, s.39, TTK Yayınları, Ankara, 1991

²⁸ Ali Cevat (Haz. Faik Reşit Unat), İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi – II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si, s.40, TTK Yayınları, Ankara, 1991

gazetelerde Abdulhamit'in tahttan indirildiği yazmışlardır.²⁹ İttihat ve Terakki'nin kendini eleştiren gazetelere ve bu gazeteleri satan bayilere baskı uygulaması tepki çekmiştir.³⁰

Orduda ise çoğunluğunu İttihat ve Terakki'nin oluşturduğu mektepliler ile eski sisteme göre yetişmiş olan alaylılar arasında çatışmalar başlamıştır. Alaylılar ordudan bir şekilde uzaklaştırılmaya çalışılıyordu. Bunu fırsat bilen Volkan Gazetesi askerlerden gelen mektupları yayınlarak aralarına nifak tohumları ekmiştir.³¹ Askerler, subayların dinî meselelerde takındıkları tavırlardan rahatsız idiler. Namaz, gusül abdesti gibi hususlar ile dinî ihtiyaçların ciddiye alınmaması, dine karşı lakayt olunması, bu huzursuzluğa sebep olmuştur.³² Derviş Vahdeti, Volkan Gazetesinde yazdığı yazılarda talebelere karşı da etkili olmuştur.³³ Vahdeti, İttihat ve Terakki'ye yaptığı eleştiriler yanında, daha etkili propaganda aracı olan din ile ilgili gazetesinde yazılar yazıyordu. Özellikle dinin elden gittiği, memleketin kafirleşmeye doğru gittiğini ve şeriat hükümlerinden uzaklaşıldığı konularında devamlı yazılar kaleme alıyordu.³⁴ Hemen hemen her sayısında genel düşünce "din devlete hakim olmalıdır. Avrupa meraklısı üç dört adama devlet idaresi emanet edilirse kanunlar da kötü bir garpçılığın eseri olur. Bunlar ittihatçılardır. Bunlarla savaşmak gerek" şeklindedir. Gene gazetesinde "Hürriyet Avrupalıların bazı münasebetsiz ahlak ilkelerini kabul etmek değildir.Şeriat dışında hürriyet yoktur.....müslümanlığa yakışmayan şeylerin memleketimizde oluşmasına meydan vermeyelim." diye yazmıştır. Gazetede İ.Şahabettin imzalı yazıda: "...Din, yüksek ahlâka dayanır. Dinsiz olanlarda yüksek ahlâk beklenemez. Din dünya ve ahiret için çalışır. Dinsizler ise sadece dünya için çalışırlar. Cenabı Hak dinsizlere düşmandır. Biz nasıl olurda bir dinsize emniyet edebiliriz? Bugün Avrupa da birçokları dinsizliklerini ilan ediyorlar. Bunun içindir ki kadınlarının birçoğu çıplak denecek şekilde umumi yerlerde geziyorlar. Erkekler ise kumarhanelerdedir. Birçoğunun ömrü meyhanelerde geçiyor... Şu Avrupa ile temasa başladığından beri onların müstehtecen adetleri, memleketimizde koleradan çok tahribat yapmıştır..."³⁵ diye halkı irticaya sevk etmiştir. Yayınladığı başka bir yazıda; "Cemiyetimize her mümin kalbi ile bağlıdır. Bağlılık biçimi de Peygamber'in sünnetini kendi âleminde yaşatmaya kesin olarak girişmesiyedir. İlk önce genel mürşit olan ulemayı, şeyhleri ve öğrencileri Şeriat adına birliğe çağırırız."³⁶ Demektedir.

Yine başka bir yazıda özetle Osmanlı Müslümanları için şeriat isteriz gavurdan alınan kanun istemeyiz diye halkı daha da kışkırtmaktadır.³⁷ Halka yapılan bu seslenişleri askerlere yapılan çağrılar izlemiştir:"Askerlerin, Avrupa'da Frenkleşerek (yabancılaşma) memleketi dönen dört beş sarhoşa itaat etmemesi..." Askerden, İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti üyeleri olarak, İttihat ve Terakki Partisi'ne hadlerini bildirmeleri isteniyordu.³⁸ Derviş Vahdeti aynı zamanda İttihat-i Muhammedi Cemiyetini yazılarında destekliyordu. Muassır medeniyet fikrini reddeden bu cemiyete saray mensupları, Abdulhamit'in hafiyeleri, akrabaları ve şehzade Vahdettin'in kayıt olmuşlardı.³⁹

Mizan Gazetesi de dini duyguları ayaklandıran: "okul parogramlarında din dersleri kalkıyor hiristiyancılar askere alınınca kırsalalarda ve askeri okullarda kilise ve şapel olacak mı" tarzında yazılar

²⁹ Ali Cevat, a.g.e.

³⁰ Volkan, sayı 57, 13 Şubat 1324, s.4.

³¹ Güresin, a.g.e, s. 33-35

³² Volkan, sayı 106, 3 Nisan 1325, s.3-4; sayı 109, 6 Nisan 1325, s.3.

³³ -"Kimileri Derviş Vahdeti ve onun sahip olduğu misyonu ifade ederken, şu açıklamalarda bulunur. "Derviş Vahdeti adındaki cahil, atak ve yarım akıllı bir adam, bu ayaklanmanın hareket noktası sayılmakta ise de, kendisi de, neşrettiği Volkan isimli gazetede, kitleleri yerinden oynatacak manivela değildi. Kaldı ki Avcı Taburları gibi teşkilatlı ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin güvendiği askerleri ayaklandırabilsin." Bk. Samiha Ayverdi; Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, c.III, İstanbul, 1981, s. 99

"... Derviş Vahdeti adlı Kıbrıslı sarhoş arzuhâlici, İngiliz Haberleşme Servisleri tarafından seçilmiş, İhtilâlcı ajan olarak yetiştirilmiş, Volkan Gazetesi'ni ve İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurmak, yürütmek ve ortalığı ateşe vermek maksadı ile sahneye çıkarılmıştı."Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim-Duyduklarım-Geçirdiklerim, C.I, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s. 95; Osman Selim Kocahanoğlu, Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı: Vahdeti ve Volkan Gazetesi, İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti, 31 Mart Ayaklanması, İsmail Kemal Olayı, Temel Yayınları, İstanbul 2001, s.5-142.

³⁴ Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu; Siyasi Tarih (1789-1960), İkinci Baskı, Ankara 1973, s. 305- 310

³⁵ Volkan Gazetesi ,27 Ocak 1909

³⁶ Volkan Gazetesi 5 Mart 1909

³⁷ Volkan Gazetesi, Beyanname Sureti, 16 Mart 1909, s. 2; Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.I,Ks. II, s. 135-136

³⁸ Volkan Gazetesi 20 Mart 1909,Volkan Gazetesi, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", 26 Mart 1325, s. 1

³⁹ Celal Bayar; Bende Yazdım, C.1, İstanbul 1965, s. 167- 168

yazıyordu.⁴⁰ Serbesti Gazetesi de Rumların Türkler tarafından katliama uğradığı yolunda uydurma haberler yayınlamış, gerçek ortaya çıkınca da işi pişkinliğe vermiştir.⁴¹ Bu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tepkisini çekmiştir. Tepkiler sonrası Serbesti gazetesi editörü Hasan Fehmi, İttihat ve Terakkinin eski saltanat rejiminin rüşvetçi memurlarına şantaj yaptığını ima eden belge yayınlamıştır.⁴² İttihat ve Terakki'nin muhalifleri silah zoruyla susturmaya çalışması olayları çığırından çıkartmıştır.⁴³ Bu bağlamda Kazım Karabekir yazdığı kitabındaki 6 Mart 1325 tarihli yazısında :*"İstanbul'un vaziyeti günden güne bana endişe veriyor Edirne'de askerler arasında da ifsâdât yapılıyor ..."*⁴⁴ diyerek; İstanbul'un içinde bulunduğu karmaşık durumu anlatmaktadır. İkdâm Gazetesinde 12 Mart 1325'de Dr. Rıza Nur yazdığı " Görüyorum ki , iş fena gidiyor." başlıklı makalede: *"...Cemiyet hükümet içinde hükümet mi, Cemiyet muamelat ve icraat-ı hükümete müdahale ediyor mu, Cemiyetin başka yolsuzlukları var mı, Cemiyetin vazifesi nedir, Cemiyetin vücuduna lüzum var mı?.."*⁴⁵ diye yazmaktadır. Bu yazılanlar bize halkın ve devletin bir karışıklığa, bir bilinmezliğe doğru gitmekte olduğunu göstermektedir.

3. Hasan Fehmi Bey Kimdir

1874 yılında dünyaya gelen Serbesti Gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey, Teselya Yenişehir'den zengin bir Arnavut aileye mensuptur. Bir başka görüşe göre de Beyşehirli olduğu söylenmektedir.⁴⁶ İstanbul'da Mülkiye Mektebinde öğrenim görmüştür. İstibdat yönetimine karşı çıktığı için, Siyasal Bilgileri bitirdikten sonra Mısır'a sürgüne gönderilmiştir. Mısırda Mahmut Paşa'nın çiftliğinde hizmet görmüş ve Emel isimli bir dergi çıkarmıştır. Mısır'dan sonra Paris'e geçen Hasan Fehmi Bey orada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensuplarıyla tanışmıştır. Prens Sabahattin ve çevresini de burada tanımıştır. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Meşveret'te yazıları yayımlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte diğerleri gibi Hasan Fehmi Bey de İstanbul'a dönerek Mevlanzade Rifat'ın yayınladığı Serbesti Gazetesi'nin yönetimini ele almış, başyazar olarak yazılar yazmıştır. Niyeti yeni yönetim ile çalışmaktır. Beklediği olmamıştır. Hasan Fehmi Bey, İttihat ve Terakki'nin dışladığı isimler arasında yer almıştır.⁴⁷

Dönemin radikal yazarlarından birisi olmuştur. Yazılarında İttihat ve Terakki yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Yazıları, gazeteye tehdit mektupları gönderilmesine sebep olmuş ancak; Hasan Fehmi Bey eleştirilerine devam etmiştir.⁴⁸

6 Nisan 1909 gecesi arkadaşı Ertuğrul Şakir Bey ile Beyoğlu'ndan Sirkeci'ye giderken öldürülmüştür. Cinayet bir türlü aydınlatılamamıştır. 8 Nisan günü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhaliflerin gövde gösterisine dönüşen büyük bir cenaze töreninin ardından II Mahmut Türbesine defnedilmiştir.⁴⁹

Hasan Fehmi Beyin öldürülmesini İttihat ve Terakki yönetimine mal eden muhalefet, olaya büyük tepki göstermiştir. Cenazede Hukuk Fakültesi öğrencileri Mülkiye öğrencileri ile birleşerek Bab-ı Ali'nin kapısında Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan katillerin bulunmasını istemişlerdir. Başlangıçta küçük olan topluluk, Sultan Ahmet'te bulunan Meclis-i Mebusan binası önüne gelinceye kadar kırk bine ulaşmıştır.⁵⁰ 31 Mart ayaklanması, cenazedeki bu gövde gösterisinden beş gün sonra, henüz Hasan Fehmi'nin katledilmesinin etkisi geçmeden ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Hasan Fehmi'nin öldürülmesi 31 Mart ayaklanmasının yakın nedenlerinden biri olarak görülmektedir.⁵¹

⁴⁰ BAYUR; a. g. e.. s. 21

⁴¹ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, s. 123–124. , Mim Kemal Öke, a.g.e, s.178

⁴² Serbesti Gazetesi ,6 mart 1325

⁴³ Önce söylentisi sonra da Mizan gazetesinde haberi çıktı İkdâm gazetesinin başyazarı Ali Kemal'in öldürülmesi için Doktor Nazım ve Rahmi Bey İttihat ve Terakki Cemiyetine teklifte bulunmuşlardı. Fakat Dr.Nazım ve Rahmi Bey 27 Mart 1909 tarihli Mizan gazetesinde çıkan bu haberi yalanladı.

⁴⁴ Kâzım Karabekir, Günlükler, s. 108, cilt 1, YKY, 2009

⁴⁵ Ahmet Ali Gazel, Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in "Selanik'te Bir Konferans" Adlı Risalesi, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 34, s.297, Erzurum 2007; Rıza Nur, Hayat ve Hatıralarım, s, 286-287, 1. Cild, Altındağ Yayınevi, 1967

⁴⁶ Siddık Yıldız, Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi, Ankara 2006, S.44; Tanin Gazetesi, 8 Nisan 1909

⁴⁷ Siddık Yıldız, a.g.e, S.44

⁴⁸ Siddık Yıldız, a.g.e, S.45; Tanin Gazetesi, 11 Nisan 1909; İkdâm Gazetesi, 8 Nisan 1909

⁴⁹ Tanin Gazetesi, 8 Nisan 1909

⁵⁰ Tamer Aslan, 31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirler ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi, Güz 2010; İkdâm Gazetesi 9 Nisan 1909; Serbesti Gazetesi 10 Nisan 1909

⁵¹ Tamer Yıldırım, Matbuat Aleminde Mevlanzade Rifat ile Bir Gezinti, History Studies, Haziran 2013; Mevhibe Savaş, İkinci Meşrutiyet Döneminde Basın, Ankara 1998,S.15

4. Serbesti Gazetesi

Mevlânzade Rifat, sürgünden döndükten sonra 12 Kasım 1908’de Serbesti Gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Gazetenin başyazarı Hasan Fehmi Beydir.⁵² “Serbesti Gazetesi kısa bir süre içinde bağımsız yayını sayesinde geniş bir okuyucu kitlesi kazanmış ve tirajı giderek artmıştır. Bu sırada siyaset ortamına Prens Sabahattin’in manevi başkanı olduğu Ahrar Fırkası girmiştir. Mevlânzade Rifat, Serbesti Gazetesinde Osmanlı’ya bağlı her bölgenin ve her kıtanın özelliklerine göre gereken kanunların uygulanmasını isteyen Ahrar Fırkasının programından daha geniş bir adem-i merkezîyetçilik takip etmekte; fakat esas itibarıyla programlarının yakınlığından dolayı Ahrar Fırkasını savunmaktaydı. Serbesti Gazetesi bir boşluğu doldurma peşindeydi. Mevcut hiçbir gruplaşmayı ve partileşmeyi geçerli saymıyordu. Gerçek bir muhalefetin olması gerektiği görüşündeydi. Fakat kendilerinin de kabul ettikleri gibi kullandıkları sert dil nedeniyle hoş karşılanıyorlardı.”⁵³ Serbesti Gazetesi kendisi gibi diğer muhalif gazetelerle birlikte yayımladığı yazılarla halkı galeyana getirmiş ve 31 Mart Ayaklanması’nın çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁴ 31 Mart olayından sonra bir çok gazete ve dergi kapatılmıştır; Serbesti Gazetesi ve matbaası da bunlar arasındadır. Mevlânzade Rifat’ın kendisi hakkında da on yıl sürgüne gönderme kararı alınmıştır. Gazetenin Paris’te yayınlanıp yurda sokulduğu haber alınınca aynı gazetenin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Ardından Fransa hükümeti ile görüşülerek aynı hükümetçe Fransız matbaasında baskısı engellenmiştir.⁵⁵

5. Hasan Fehmi Bey’in Ölümü ve Ölümü Sonrası Siyasal Durum

5.1 Hasan Fehmi Beyin Öldürülmesi Olayı

Hasan Fehmi Bey, çalıştığı gazetelerde İttihat ve Terakki yönetimine karşı amansız bir mücadeleye tutuşmuştur. Yazmış olduğu yazılarda İttihat ve Terakki yönetimine karşı ağır ifadeler kullanmıştır.⁵⁶

Hasan Fehmi Bey 6 Nisan Salı günü açığa alınmış Mülkiye kaymakamı Ertuğrul Şakir Bey’le birlikte, Şakir Bey’in durumunu görüşmek üzere Hadi Paşa’yı⁵⁷ ve mebus Müfit Beyi ziyaret etmek için Beyoğlu’na gideceklerdir. Olay gecesi Şakir Bey, Serbesti Gazetesi İdari binasına gelmiştir. Hasan Fehmi Bey de Şakir Beyle beraber Hadi Paşaya gideceklerini gazete sahibi Mevlânzade Rifat’a ifade etmiştir. Rifat Bey de Hasan Fehmi Beye “eğer geç kalırsanız Beyoğlu’nda bir otelde yatınız.” Diyerek bir miktar da para vermiştir. Hasan Fehmi Bey ile Şakir Bey gazeteden çıkmışlar, Karaköy Köprüsünden Galata’ya geçerek tramvayla Tepebaşı’na geçmişlerdir. Hadi Paşa, Tepebaşı’nda bir otelde kaldığı için Hasan Fehmi ve Şakir Beyler orada inmişlerdir. Otele girdikten sonra garsondan Hadi Paşa’nın rahatsız olduğunu ve aşağıya inemeyeceğini, Müfit Bey’in ise yattığını öğrenmeleri üzerine otelden ayrılmışlardır. Buradan ayrıldıktan sonra Beyoğlu’nda bulunan tünelde doğru yürümüşlerdir.⁵⁸ Geri dönmek üzere Galata Köprüsü’nde Karaköy’den Eminönü’ne geçerken, tam ortada bir el silah patlar ve önce Şakir Bey yaralanır. Bunu üç el daha patlama izler ve Hasan Fehmi yere düşer; Kurşun Hasan Fehmi Bey’in ensesinden girip şakağından çıkar. Hafif yaralı Şakir Bey, Hasan Fehmi’nin yere düştüğünü görünce, imdat diye bağırarak Eminönü tarafına gider. Bir zaptiyeye denk gelir. Zaptiye Şakir Bey’i katil zannederek karakola götürür. Kaymakam durumu anlatıncaya kadar, katil veya katiller kaçır. Ağır yaralı Hasan Fehmi Bey ve Şakir Beyi zaptiye nezaretine götürülmek üzere bir arabaya bindirirler. Fakat araba nezarete varmadan Serbesti Gazetesi başyazarı vefat eder. Şakir Bey katilin parlak düğmeli kaput giydiğini, yakasında kırmızı işaret bulunduğunu ve ilk ateşten önce “Al Mevlan!” diye bir ses duyduğunu söylemektedir.⁵⁹ Katilin Şakir Beyi yaralamasının sebebinin Serbesti Gazetesi sahibi Mevlânzade Rifat’a benzetmesi olduğu düşünülmektedir. Zira Mevlânzade’nin kalemi Hasan Fehmi kadar güçlü olmadığından bu olay ona bir çeşit gözdağı olmuştur.⁶⁰

5.2 Hasan Fehmi Bey’in ölümü Sonrası Siyasal Durum

Hasan Fehmi Bey olayından sonra gazeteler (özellikle Serbesti ve Volkan), İttihat ve Terakki’ye muhalefet olan kitleleri harekete geçirmiştir. Hasan Fehmi Bey’in öldürülüşünden sonraki gün çıkan Serbesti Gazetesi olayı: “Serbesti-i matbuatın (basın özgürlüğünün) ilk kurbanı, ömrünü menfalarda (sürgünlerde)

⁵² Siddık Yıldız, a.g.e, S.44

⁵³ Tamer Yıldırım, a.g.e

⁵⁴ Necdet Aysal, Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs-Kasım 2006, S.15-53

⁵⁵ Rıza Nur, Cemiyet-i Hafiyeye (Gizli Örgüt), Hazırlayan: Ahmet Nezihe Gültekin, İşaret Yayınları, İstanbul 1995, S.12; http://www.canerarabaci.com/makaleler_ittihat_ve_terakki_basini-sayfa_id-333-id-53542

⁵⁶ Siddık Yıldız, a.g.e, S.45

⁵⁷ Hadi Paşa: Mayıs 1909-Aralık 1910 tarihleri arasında 3. Ordu komutanlığı yapmıştır.

⁵⁸ Siddık Yıldız, a.g.e., S.45

⁵⁹ Siddık Yıldız, a.g.e., S.47; Sabah Gazetesi, 8 Nisan 1909

⁶⁰ Refi’ Cevat Ulunay, Sayılı Fırtınalar, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1964, S.217

geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Beyin ruhuna fatiha.” yazısıyla okuyucularına duyurdu.⁶¹ Olayların üzerine gidilmesi ve katillerin bulunması için gazeteler baskı uygulamaya başlamıştır. 7 Nisan 1909 günü öğrencilerin de katılımıyla gösteriler başlamış, Bab-ı Ali’nin kapına kadar yürüyüp katillerin bulunmasını istemişlerdir.⁶² Hükümet, bu istekleri dikkate alarak Hasan Fehmi’nin katillerini bulmak için araştırma başlatmıştır. Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi’nin katledilmesi olayında köprüdeki zaptiye memurlarının ihmali olup olmadığı araştırılmış ve katilin yakalanması için gayret sarf edilmiştir. Bu tahkikat neticesinde, Hasan Fehmi’nin öldürülmesi olayında ihmali görülen zaptiye memurlarının görevden alındığı, gerekenin yapılacağı bildirilmiştir.⁶³ Ancak hükümetin bu teşebbüsü isyancıları teskin etmeye yetmemiş, hadise giderek büyümüştür. Serbesti Gazetesi yayınladığı protesto mektubunda, olayın İstanbul’un en kalabalık yerinde meydana geldiğini söyleyerek, yüksek öğrenim gençliğinin Mebusan Meclisi’ne giderek Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey’i görmek istediklerini belirtmiş, oysa Başkanın Jandarma tarafından çağırıp pencereden de öğrencileri galeyana getirecek sözler söylediğini yazmakta ve Ahmet Rıza Bey’i kınamaktadır.⁶⁴ 8 Nisan’da düzenlenen cenaze töreni 30-40 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Cenaze törenine bu kadar kişinin katılıyor olması olaydan rahatsızlığın ve muhalefetin ne denli güçlendiğini göstermektedir.⁶⁵

Cinayet ile ilgili farklı değerlendirmeler vardır. Bazıları olaydan İttihat ve Terakki’yi sorumlu tutmuştur. Buna gerektiğinde suikast yapabilecek birçok fedaisinin olması delil olarak gösterilmiştir. Hatta Sina Akşin, katillerden birinin subay kıyafetli olduğunu belirterek bunun İttihat ve Terakki tarafından yaptırıldığını kitabında söylemiştir.⁶⁶ Çünkü İttihat ve Terakki aleyhinde faaliyetleri nedeniyle, Mevlânzâde Rifat ve Hasan Fehmi Bey ölümle tehdit ediliyordu. İttihat ve Terakki’nin Selanik’teki merkezinden Sultan Abdülhamit’e çekilen bir telgrafta, Prens Sabahattin, Mevlânzâde Rifat, Ali Kemal, Mizancı Murad, Derviş Vahdetî’den hesap sorulacağı ve bunların İstanbul dışına kaçmamaları hususunda tedbir alınması için uyarıda bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁷ Hatta bu olayı İttihat ve Terakki’nin kimlere yaptırdığını yazmıştır.⁶⁸ Dolayısıyla halk arasında huzursuzluk oluşmuş, İttihat ve Terakki’ye karşı olumsuz bir çevre meydana gelmiştir. Bazıları da Abdülhamit’i sorumlu tutmuştur.⁶⁹ Bazıları ise adi bir olay olarak nitelendirmiştir. Örneğin Arif İsmet Bey, cinayetin adi bir olay olduğunu, gazetenin İmtiyaz Sahibi Mevlânzâde Rifat’ın haberi ve izni olmadan gazetede herhangi bir yazının yayınlanamayacağını, gazetenin son sayfasında Mevlânzâde Rifat’ın adının geçtiğini dolayısıyla⁷⁰ “Al

⁶¹ Serbesti Gazetesi, 7 nisan 1909

⁶² Hasan Fehmi’nin katillerini kim olduğu hakkında Mustafa Turan şöyle yazar: “Şimdiye kadar yazılmış olan eserlerin hiçbirinde katillerin ismi, kim oldukları belirtilmemiştir; çünkü bunlar cemiyetin asil fedailerinden oldukları için örtbas edilmişti. Katillerden Rizeli Laz Emin, istibdat devrinde taharri komiseri iken hürriyetten sonra cemiyete fedai olarak girmiş, diğeri ise Üsküdarlı Vahit katillikten müebbet hapse mahkûm iken hürriyetin ilanı ile aff-ı umumiden istifade edip hapisten kurtulan bir katildi”. bkz. Mustafa Turan, *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, (İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003), 58–60; Katil zanlısı olarak anılan Abdülkadir, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne mensup olup daha sonraları Mustafa Kemal Paşa’ya karşı hazırlanan İzmir suikastında ön plana çıkmış ve idamla cezalandırılmıştır. Bkz., Bayur, C. I, Ks. II, s. 183.

⁶³ Taner Aslan, a.g.e; İkdan Gazetesi 9 nisan 1909

⁶⁴ Güresin, 31 Mart İsyanı, s. 41; Serbesti Gazetesi, 27 Mart 1325 (9 Nisan 1909), s. 1.

⁶⁵ İkdan Gazetesi, 9 Nisan 1909.

⁶⁶ Nazif Tepedelenlioğlu, Ordu ve Politika, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 1967, s.209-210; Sina Akşin, *100 Soruda Jön-Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Gerçek Yayınları, 1980), 122.

⁶⁷ Osman Selim Kocahanoğlu, “Derviş Vahdetî II”, *Tarih ve Toplum*, Ekim, 2 (2000)s. 229

⁶⁸ 23 Hasan Fehmi’nin katillerini kim olduğu hakkında Mustafa Turan şöyle yazar: “Şimdiye kadar yazılmış olan eserlerin hiçbirinde katillerin ismi, kim oldukları belirtilmemiştir; çünkü bunlar cemiyetin asil fedailerinden oldukları için örtbas edilmişti. Katillerden Rizeli Laz Emin, istibdat devrinde taharri komiseri iken hürriyetten sonra cemiyete fedai olarak girmiş, diğeri ise Üsküdarlı Vahit katillikten müebbet hapse mahkûm iken hürriyetin ilanı ile aff-ı umumiden istifade edip hapisten kurtulan bir katildi”. bkz. Mustafa Turan, *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, (İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003), s.58–60.

⁶⁹ Bu konuda Sina Akşin şöyle demektedir; “Döneminde Abdülhamit’le en çok uğraşan gazetelerden bir tanesi de Serbestî gazetesi idi. Divan-ı Harbin vardı. sonuçlardan biri de Abdülhamit’in tüfekçilerinden Miralay Halil’in Serbestî gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rifat’ı öldürmeye memur etmiş olduğu ve bu uğurda görüşmeler yapıldığı merkezindeydi. Yalnız, Hasan Fehmi Beyin öldürülmesinde Saraydan geldiği iddia edilen bu teşebbüslerin etkili olup olmadığı belli değildir”. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), s.119.

⁷⁰ Orhan Koloğlu, 1908 Basın Patlaması, Bas-Haş Türkiye Gazeteciler Cemiyeti – Yayınevi, İstanbul 2005, s.128–129.

Mevlan!" şeklindeki seslenişin Şakir Bey'in Mevlânzade Rifat Bey'e benzetilmesinden ileri geldiği, katillerin aslında Serbesti'nin hem sahibini, hem de başyazarını öldürmek istedikleri ileri sürmüştür.⁷¹

Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin bu kadar ses getirmesinde gazetelerin payı büyüktür. Serbesti Gazetesi (özet ve sadeleştirilmiş olarak); "*Vatan bu hainlerin (İttihatı Terakkiyi kastettiği anlaşılmaktadır) zulmünden kurtarılmalıdır. İstibdat bir merkezden kalktı (II. Abdülhamit idaresi anlaşılmaktadır), diğer bir zulüm yapana geçti. Ey tercüman-ı efide-i millet olan matbuat, çalışınız. Vatanı harap eden istibdadın (İttihatı Terakki) pençesinden kurtarınız.*"⁷² Diye sanki İttihat ve Terakki'ye savaş ilan etmiştir. Aynı gün Volkan Gazetesi bir subayın mektubuna verdiği cevapta "...Ey zabıt! Sana ihtar edeyim ki siyah sakalımla elâ gözlerimle, münevver yüzümle ara sıra göksüne çökeceğim. İntikamımı kendi elimle alacağım. Seni mecnunlar gibi sokak ortasında bağırtaçak, dağ başlarında süründüreceğim... Ey zabıt! Cemiyetiniz birkaç kişiden ibaret diyorsun! O halde niçin bizden korkuyorsun. Fakat korkan sen değilsin. Ahmet Rıza Beydir, (Meclisi Mebusan Reisi) Baha Şakir Beydir, (Mebus, önde gelen ittihatçı) Dr. Nazım Rahmi ve Cavit beylerdir. Ve daha birkaç hâris anaristtir..." diye açıkça isim vererek olayın faileri hakkında hedef belirtmiştir.⁷³ Ayrıca diğer gazeteler olayı kınamakta ve cenaze hakkında bilgiler vermişlerdir.⁷⁴

Ancak günler ilerledikçe gazeteler üsluplarını sertleştirmişlerdir. İkdâm Gazetesi "*Gerçek hürriyetin vatanımıza henüz dahil olmadığını, siyasi esaretin bütün çirkinlikleriyle yerinde durduğunu, bütün fecati ile ispat eden dün geceki vahşi cinayet, ertesi sabah biçare halkımızın temiz yüzünde büyük matemini kederini husule getirdi. Şimdiye kadar felaketten felakete, istibdattan istibdada atılan İstanbul halkı, dün sabah nazarları yeni bir istibdadın kâbusu ile korkuya duçar olduğu halde bir bilinmezliğin ıstırapı içinde dolaşiyor. Serbesti idarehanesinin önü, Hürriyet şehidi Hasan Fehmi Bey'e son veda geçitini yapmak ve onu bu perişan duruma sokan gizli kuvvete lanet etmek için akın akın gelen ahali ile dolu bulunuyordu...*" diye yazmaktadır.⁷⁵ Mizan Gazetesi de "...miskinlik içindeki böyle bir hükümete biz Osmanlı Hükümeti adını veremeyiz. Kahraman ordular, askerler, Allahım gayretiyle hürriyeti getirdiler. Hürriyeti meçhul bir çete, fırsatı ganimet bilerek Yıldız'dan istibdat dolabını çaldı. Babıâli'nin böyle bir çeteye yataklık ettiği tahakkuk ederse, böyle bir Babıâli'yi biz üzerimize hâkim değil, ayağına toz olarak bile kabul edemeyiz. Artık kâfidir, fazlasına milletin tahammülü kalmamıştır."⁷⁶ diyerek olayı körüklemiştir. Volkan Gazetesi ise "*Hasan! Ey Fatma'nın oğluyla aynı isimde olan Hasan! Onunla senin aranda büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehit edildi. Sen de onun gibi öksüz, sen de garip olarak şehit edildin.*" diye yazmış;⁷⁷ İki gün sonrada "...O istibdada ki - Şeref Sokağının pis, murdar elleriyle icra ediliyor- boyun eğsek kansız bir millet olduğumuza dünya kani olacak, milli hislerimiz hakarete uğrayacak. Eğmeyelim, bu cinayetlere katiyyen boyun eğmeyelim. Bunun çaresi ümmetin toplanmasıdır"⁷⁸ diye eleştirilerini daha da ağırlaştırmıştır. Yine Volkan Gazetesi "...Ya hürriyet şehidi Hasan Fehmi Bey'in katili bulunmalı, yahut malûm olan beş kişiyi, İttihatçıları vatan haricine çıkarmalı. Bu ikisinden başkası milletin galeyanını durduramaz..."⁷⁹ sözleriyle artık halkı açık açık isyana teşvik etmiştir.

Hasan Fehmi'nin cinayetinden beş gün sonra 31 Mart 1325 de (13 Nisan 1909) Siyasi, iktisadi ve sosyal meseleler yüzünden ayaklanma çıkmıştır. Taksim yakınlarında bulunan Taşkışla'da başlayan ayaklanma bir çığ gibi büyümüştür. Ayaklanma "*şeriat isteriz*" sloganıyla başlamıştır. Ancak bu ayaklanma muhalefetin ittihat ve Terakki'ye karşı düzenlediği hükümet darbesidir.⁸⁰ Ayaklanma başarıya ulaşmamış, Selanik'den yola çıkan ve adının Mustafa Kemal'in verdiği Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁸¹ Divan-ı Harb-i Örfi (Askeri Sıkı Yönetim Mahkemesi) kurularak olaylara karışan isyancılar yargılanmaya başlanmıştır. Abdulhamit tahttan indirilip sürgüne gönderilmiştir. Mahkemelerde 37 isyancı

⁷¹ Güresin a.g.e.s.43

⁷² Güresin;a.g.e. s. 35–36, Serbesti Gazetesi 8 nisan 1909

⁷³ Akşin; Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, s. 40 ,Volkan Gazetesi ,8 Nisan 1909

⁷⁴ İkdâm Gazetesi, 9 Nisan 1909, s. 2; Güresin, 31 Mart İsyanı, s. 41; Mizan Gazetesi, 9 Nisan 1909, s. 2.

⁷⁵ İkdâm Gazetesi ,27 Mart 1325,Güresin s,44-45

⁷⁶ Mizan Gazetesi, 9 Nisan 1909,Güresin s,44-45

⁷⁷ Güresin . s 45 ,Volkan gazetesi 28 mart 1909

⁷⁸ Güresin . s 46 , Volkan gazetesi 30 mart 1909

⁷⁹Güresin , s 46 ,Tunaya, İslamcılık Akımı, s. 125; Volkan Gazetesi, "Teskin-i Heyacan Muhal-ı Baş makale", 1325, No. 102; Derviş Vahdeti, "Halife-i İslam Abdülhamit Hazretlerine açık Mektup", 1325, No. 104, s. 1.

⁸⁰ Akşin, a. g. e.. s. 125

⁸¹ Sıkıyönetim ilan metni için bkz. İkdâm, sayı 5358, 26 Nisan 1909 , Takvim-i Vekayi Gazetesi, 26 Nisan 1909, Nr. 192. , Ali Cevat Bey, a.g.e., s. 71

ömür boyu hapis ve kal'abentliliğe (kale içinde yaşamaya mahkûm edilme), 390 isyancı hapis ve 139 isyancı da sürgün cezasına çarptırılmıştır. İdamlar Beyazıt, Ayasofya, Kasımpaşa ve Köprübaşı"nda infaz edilmiştir.⁸²

Sonuç

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte basına uygulanan sansür uygulaması sona ermiştir. Bunun sonucunda muhalif basının İttihat ve Terakki yönetimi aleyhine yazdığı yazılar çoğalmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi kendilerini eleştirenlere tahammül göstermemiştir. Hükümet aleyhinde hareket edenler uyarılmış bu uyarılara kulak asmayanlar da çeşitli şekillerde engellenmeye çalışılmıştır.

Hasan Fehmi Bey Serbesti Gazetesinde yazdığı yazılarıyla hükümeti sert bir şekilde eleştirmiş ve Serbesti Gazetesine defalarca isimsiz tehdit mektupları gelmiştir. Hasan Fehmi Bey uyarı ve tehditlere kulak asmamış ve yazılarına devam etmiştir. Neticede 6 Nisan 1909 gecesi cinayete kurban gitmiş ve olay aydınlatılamamış faileri bulunamamıştır.

Hasan Fehmi'yi 9 Haziran 1910'da, Sadayı Millet Gazetesi Başyazarı Ahmet Samim ve 10 Temmuz'da Şehran Gazetesi Başyazarı Zeki Beyin öldürülmeleri izlemiştir. Tüm bu cinayetler, hürriyete kavuşulduğu söylenen bir dönemde düşünce hürriyetine vurulan bir darbe olmuştur.

Gazeteci Hasan Fehmi Beyin bir suikasta kurban gittiği 6 Nisan günü, 1996'da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından "Basın Şehitleri Günü" olarak kabul edilmiştir. 2005'ten bu yana ise bu anma gününün adı "Öldürülen Gazeteciler Günü" olarak değiştirilmiştir. Anma günü vesilesiyle her 6 Nisan'da bazı etkinlikler gerçekleştirilmektedir.⁸³

Kaynakça

a. Süreli Yayınlar

İstanbul Gazetesi , "Cemiyet-i Hafiyye ve Mühim Bir Tevkif", 7 .Temmuz.1326.

İkdam Gazetesi, 1.Kasım 1908 , 8 .Teşrîn-i Evvel 1324, 8. Nisan.1909, 9.Nisan.1909, 27 Mart 132, 26 Nisan 1909.

Mizan Gazetesi, 9 Nisan.1909

Serbesti Gazetesi, 6 Mart 1325, 7 Nisan 1909, 10 Nisan 1909, 27 Mart 1325 (9 .Nisan.1909), 8 Nisan 1909

Sabah Gazetesi, 8 Nisan 1909

Takvim-i Vekayi Gazetesi, 26 Nisan 1909

Tanin Gazetesi, 8 Nisan 1909, 11 Nisan 1909

Volkan Gazetesi, 22 Mart 1909, 29 Mart 190, 13 Şubat 1324, 3 Nisan 1325, 6 Nisan 1325, 27 Ocak 1909, 5

Mart 1909, 16 Mart 1909, 20 Mart 1909, 26 Mart 1325, 8 Nisan 1909, 28 Mart 190 , 30 Mart 1909

b. Kitaplar

AKŞİN, Sina, 31 Mart Olayı, AÜSBF Yayınları, Ankara 1970

AKŞİN, Sina, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980

AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Yayınları, Ankara 1998

ALİ CEVAT, (Haz. Faik Reşit Unat),İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi – II. Abdülhamid'in son

Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezleke'si, TTK Yayınları, Ankara, 1991

ALPARGU, Mehmet-İsmailÖzçelik-Nuri Yavuz, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ,Gündüz Yay.Ankara 2003

ARMAOĞLU, Fahir H. , Siyasi Tarih (1789-1960), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. İkinci Baskı, Ankara 1973

AYDEMİR , Şevket Süreyya, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908-1914), C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976

AYVERDİ, Samiha; Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, c.III , Damla Yayınevi, İstanbul, 1981

BAYAR, Celal , Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş, C. 1, Baha Matbaası, İstanbul 1965

⁸² 12 Mayıs'ta Ayasofya'da asî askerlerle iş birliği yapan polis ve subaylardan 5 kişi 27 Mayıs'ta; çoğunluğu saraya mensup olan ve isyanla yakından ilgisi görülen Ser-Muhasib Cevher Ağa, Tütün Kıyıcısı Mustafa Ağa, Tüfekçi Miralay Halil Bey, Şurâ-yı Devlet Azasından Tayyer Bey, Rusûmat İstatistik Kalemî Müdür Yardımcısı Tefvik Bey, Enderunlu Lütfi Bey olmak üzere 15 kişi, Köprü, Beşiktaş ve Beyazıt'ta idam edilmişlerdir. 19 Temmuz'da ise, 4'ü Ayasofya'da, 5'i Beyazıt'ta ve 4'ü de Fatih'te olmak üzere 13 kişi daha idam edilmiştir. Bunlar arasında da Derviş Vahdeti başta olmak üzere matbaaları yağma edenleri teşvik eden İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti'nin önemli azalarından Yüzbaşı Behçet-zade Hakkı ve Romülüspatari'yi katleden Dördüncü Avcı Taburundan İzmirli Kaim, Abdülhamit'in eski yaverlerinden Kabasakal Çerkez Mehmet Paşa ve Erzurum'da askeri isyana teşvik eden Yusuf Paşa gibi önemli şahıslar bulunmaktadır. Bkz. Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı, s. 70-71

⁸³ <http://www.milliyet.com.tr/hasan-fehmi/>

- BAYDAR, Mustafa ; 31 Mart Vak'ası, Milli Tesevüt Birliği Yayını . İstanbul 1955
BAYUR, Yusuf Hikmet , Türk İnkılabı Tarihi, C. I, Ks. II Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2000
BAYUR, Yusuf Hikmet, Sadrazam Kamil Paşa, Siyasî Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara 1954
DANIŞMEND, İsmail Hami , İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972
GÜNEŞ, İhsan, Türk Parlemanto Tarihi- Meşrutiyete geçiş süreci, C.1, TBMM vakfı yayınları, Ankara 1997
GÜRESİN , Ecvet; 31Mart İsyanı, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul 1969
HAYTA , Necdet , Uğur Ünal, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitapevi, Ankara 2003
KARAL, Enver Ziya, Büyük Osmanlı Tarihi, C IV, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988
KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, IX. Cilt (1908-1918), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996
KAZIM KARABEKİR, Günlükler, cilt 1, Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2009
KOLOĞLU, Orhan, 1908 Basın Patlaması , Bas-Haş Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınevi, İstanbul 2005
KURAN, Ahmed Bedevi, İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler.Tan Matbaası ,İstanbul. 1945
MÜFTÜOĞLU, Mustafa, İttihat ve Terakkî'nin İç Yüzü Bir Fedâînin Romanı .İstanbul 1989
RIZA NUR, Cemiyet-i Hafiyeye (Gizli Örgüt), Hazırlayan Ahmet Nezih Gültekin, İşaret Yayınları, İstanbul 1995
RIZA NUR, Cemiyet-i Hafiyeye, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997
RIZA NUR, Hayat ve Hatıralarım, , 1. Cild, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967
SHAW, Stanford J. , Esen Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.(Ç.Mehmet Harmancı) ,E Yay.İstanbul 1983
ŞERİF PAŞA, Bir Muhalifin Hatıraları İttihat ve Terakkiye Muhalefet, Nehir Yayınları, İstanbul 1990
TEPEDELENLİOĞLU, Nazif, Ordu ve Politika, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 1967
TUNAYA, Tarık Zafer, İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları , İstanbul, 2003
TUNAYA, Tarık Zafer , Türkiye'de Siyasal Partiler. C. 1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988
TURAN, Mustafa, Bir Generalin 31 Mart Anıları, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003
ULUNAY Refi' Cevat, Sayılı Fırtınalar, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1964
YALÇIN, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000
YALMAN, Ahmet Emin , Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1. Cilt , Yenilik Basmevi, İstanbul 1970
YILDIZ, Hakkı Dursun , Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 12 , Çağ Yayınları ,İstanbul 1986

c. Dergiler

- ARTUNER, Burak, Hürriyet (Toplum) Gazetesinin 7 Eylül 2008 Tarihli Nüshasındaki hazırladığı "MAHYA" Başlıklı Belgesel Yazı
ASLAN, Tamer, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirler ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi, Güz 2010
AYSAL, Necdet, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs-Kasım 2006
GAZEL, Ahmet Ali, "Dersim Mebusu Lütü Fikri Bey'in "Selanik'te Bir Konferans" Adlı Risalesi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 34 , Erzurum 2007
KOCAHANOĞLU, Osman Selim , "Derviş Vahdetî II", Tarih ve Toplum, Ekim, 2 (2000)
SAVAŞ, Mevhibe , "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat Terakki ve Basın", Ankara 1998,
YILDIRIM, Tamer, "Matbuat Aleminde Mevlanzade Rifat ile Bir Gezinti", HistoryStudies, Haziran 2013
YILDIZ, Sıddık , "Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi, Ankara 2006

d. Ek

Ek.1. Hasan Fehmi Bey'in mezarı

Ek.2. Hasan Fehmi Bey'in 8 Nisan 1909 tarihli Tanin Gazetesi'ndeki fotoğrafı